

Markus Hattstein ve Peter Delius editörlüğünde hazırlanan ["İslam Sanatı ve Mimarisi"](#) adlı kitaptaki Dr.Elke Niewöhner-Eberhard\* imzalı makaledir.



İlk başta Kuran'ın neşri sahih bir resmi yazıya dayalıydı. Mekke ve Medine'de 7.yüzyılın ilk yarısında kullanılan Arapça alfabe, bütün Sami yazıları gibi, ünsüz bir yazıdır ve 28 ses birimi vardır. Sağdan sola yazılması, bütün harflerin sağdan birleştirilmesine olanak verir. Ne var ki, bazı ses birimleri sola bitştirilemediği için, kelimeler içinde boşluklar kalabilir. Ses birimlerinin üçü yarı ünlü, yani yazıda uzun ünlü işlevini de gören ünsüzlerdir; örneğin "vav" aynı zamanda uzun bir "u"dur. Kısa ünlüleri bağlamdan çıkarsamak gerekmiş, ama çok geçmeden ortaya çıkan zorunluluktan dolayı, bunları yardımcı işaretler aracılığıyla gösterme yoluna gidilmiştir. Aynı şey "sin" ve "şin" ya da "be" ve "te" gibi temelde benzer biçimli harfleri ayırt etmek için başvurulan bir ila üç noktalı sistem için de geçerlidir. Bu erken dönemde, yani daha 7.yüzyılda bir Kuran yazısı olarak ortaya çıkan Kûfî son derece sarıh konturları olan köşeli bir yazı stilidir ve küçük formatta bile anıtsal görünür; çarpıcı simetrisiyle İslam'ın klasik dönemde kutsal kitabını yaydığı sıradaki özgüveni ifade eder.

Irak'ın Kûfe kentinden gelen adına rağmen, Kûfi batıda İspanya'dan doğuda İran'ın ötesine kadar uzanan bütün İslam dünyasına yayılarak, evrensel bir uygarlığa yaraşır evrensel bir yazı haline geldi. Özel olarak kurulmuş hat nakkaşhanelerinde, Kuran nüshaları parşömen üstüne dikdörtgen formatla yazılırdı; ayrıca tasarlanan yazıtlar daha sonra binalar için taşta kazınır veya süs unsuru olarak örgüyle ya da nakışla malzemelere işlenirdi.

Kûfi 12.yüzyıla kadar Kuran yazısı olma özelliğini korudu. Ancak, İslam'ın Arapça dışında dillerin konuşulduğu ülkelere ve bölgelere yayılmasıyla ve (en başta Farsça ve Osmanlıca olmak üzere) bu yerel dillerin Arapça yazıyı benimsemesiyle birlikte, yeni talepler ortaya çıktı ve yeni etkiler devreye girdi.

Ticaret ve idare, kültür ve bilim, özel yazışma alanlarında günlük kullanıma dönük daha yuvarlak bir yazı biçimi baştan beri vardı. Vezir ibn Mukla'nın (ö.939) 10.yüzyıl başlarında Bağdat'ta kurallara bağladığı "altı stil"in bu yuvarlak yazıdan türetildiği sanılmaktadır. O zamandan beri

bütün İslam hattatları için bir rehber işlevini gören ve çok farklı istikametlerde daha da geliştirilen bu yazı stilleri Neshi, Muhakkak, Reyhani, Tevki, Rika ve Sülüs'tür. İbn Mukla tekil harflerin birbirleriyle ilişkisinin tûy kalemle eklenmiş noktalardan kestirilebileceği bir sistem geliştirdi. Böylece her yazı stili içinde orantılara ilişkin açık seçik bir tanım belirlendi.



Günümüze ulaşan en eski Neshi stilde kâğıt Kuran nüshası Bağdat'ta 1001'de İbnü'l-Bevvab tarafından yazılmıştı. İbn Mukla'nın bir öğrencisi ve döneminin en ünlü hattatı olan bu kişi, bir hat sanatı kuramcısı olarak İbn Mukla'dan sonra ikinci sırada gelir. Onun çalışmalarını 13.yüzyılda yetkinleştirilen Yakut-ı Mustasımı'yi (ö.1298) hem İranlı hem de Osmanlı hattatları örnek aldı. Onlar da hat sanatının "altı stilin" ötesindeki gelişimine temek katkılarda bulundu.

İran'da, Farsça metinler için tercihen kullanılan karakteristik bir stil olarak Nestalik'in gelişimi öne çıktı. İslam'la birlikte Arapça alfabeyi benimsemiş olan İranlılar, kendi dillerine uyan ve bugün hâlâ kullanılan bir yazı stilini buldular. 17.yüzyıl'da Nestalik'ten geliştirilen Şikeste, ancak alışkın okurun çözebileceği büzülmelerle ve abartılı kıvrımlarla ayırt edilen bir yazı stildir.

Osmanlı İmparatorluğu da Şeyh Hamidullah sarih okunurluğu sağlamaya yönelik bir çabayla, Yakut-ı Mustasımı'nın stilize hale getirdiği Neshi yazısını daha da berrak hale getirdi. Yaklaşık 200 yıl sonra Hafız Osman başka basitleştirmelerle bu niteliği güçlendirdi. Türkiye'deki modern hattatların çoğu bu geleneği izler. Osmanlı hattatları Divani stiliyle birlikte, bütün resmi belgelerde kullanılacak birkaç hat sanatı varyasyonu daha geliştirdiler. Divani'nin okunması neredeyse Şikeste kadar güçtür; ama belgelere diğer bütün yazılardan ayırt edilmelerini sağlayan özel bir biçim verir. Bu varyasyonların kökeninde tuğra, yani Osmanlı hattatlarının en çarpıcı buluşlarından biri yatar; tuğra, yani son derece özenli ve süslü biçimde yazılmış padişah adı ve mührü.

Eğitim gören her hattatın "altı stil"de gerçekten ustalaşma yönünde en azından çaba göstermesi olağandı. Bu da sadece kuramsal temelini öğrenmeyi değil, öncelikle yazıyla doldurulacak yüzeyin orantılarına ilişkin göz kararını alıştırmayla edinip geliştirmeyi gerektirirdi. Kûfi stiliyle parşömene yazılmış Kuran nüshalarında, satırlar yatay bir yüzey üsünde kelimelere göre değil, harf kümelerine göre düzenlenirdi ve bu durum akıcı okumayı güçleştirirdi. Kuran nüshalarının kâğıda yazılması beraberinde dikey boyutu getirdi ve artık her satırı eksiksiz bir kelimeyle

bitecek şekilde yazma gereği doğdu.